

Mazifa ESHNAZAROVA,
Qashqadaryo viloyati PYMO 'MM
Amaliy va ijtimoiy fanlarini o'qitish metodikasi kafedrasini o'qituvchisi
 Tel: (93) 902-06-80
 E-mail:eshnazarovamazifa@gmail.com

QDU, "Tasviriy san'at kafedra" mudiri, prof. I. Kamolov taqrizi asosida

AKVARELDA NATYURMORT KOMPOZITSIYASINI ISHLASH METODIKASI

Аннотация

Tasviriy san'at darslarida o'quvchilar natyurmortni akvarel bo'yog'ida ishlash ko'nikmalari bilan birgalikda rangshunoslik nazariyasini ham o'zlashtirib borishlari zarur. Ushbu maqolada natyurmortni akvarelda ishlash yo'llari va darslarda zamonaviy metodlardan foydalanish usullari haqida batafsil ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Tasviriy san'at, rangtasvir, natyurmort, tarshon qog'oz, akvarel, perspektiva, kompozitsiya, etyud.

МЕТОДИКА РАБОЧЕЙ КОМПОЗИЦИИ НАТЮРМОРТА АКВАРЕЛЬЮ

Аннотация

На уроках изобразительного искусства учащимся необходимо изучить теорию цвета наряду с навыками работы с натюрмортом акварелью. В этой статье представлена подробная информация о способах работы с натюрмортом акварелью и о том, как использовать современные методы на занятиях.

Ключевые слова: Изобразительное искусство, живопись, натюрморт, бумага, акварель, перспектива, композиция, этюд.

METHODOLOGY FOR WORKING STILL LIFE COMPOSITION IN WATERCOLOR

Annotation

In fine art classes, students need to learn the theory of color along with the skills of working with still life in watercolor. This article provides detailed information about ways to work with still life in watercolor and how to use modern methods in classes.

Keywords: Fine art, painting, still life, paper, watercolor, perspective, composition, etude.

Kirish. O'zbekistonda san'at, ma'naviyat, estetik va badiiy an'analarni avlodlariga yetkazish, san'at asarlarini idrok etishga o'rgatish orqali badiiy madaniyatni rivojlanishi, jismoniy, ma'naviy-intellektual salomatligini asrash, jismoniy salomatligini mustahkamlash, o'quvchilarda sog'lom dunyoqarashni shakllantirish asosiy vazifalardan hisoblanadi. Tasviriy san'at fanning o'quvchilarda xotira, diqqat, tasavvur, harakatlar koordinatsiyasi kabi psixologik faoliyatlarni shakllantirish bilan birga badiiy va estetik did hamda jismoniy sifatlarni rivojlantirishga yo'naltiriladi.

Tasviriy san'at o'qituvchisi so'zsiz, tasviriy sanatning ifoda vositalari haqida chuqur ma'lumotga ega bo'lishi, turli badiiy materiallarning xususiyatlari va ulardan foydalanish yo'llarini mukammal egallashlari kerak. Tasviriy san'at o'qituvchisining o'zi qalam va bo'yoqlar bilan rangda ifoda etish ko'nikmalariga ega bo'lish bilan birga, bu sohada bilimlarini o'quvchilariga ham yetkaza olishi zarur. Tasviriy faoliyat bilan shug'ullanish kishilarga estetik zavq bag'ishlaydi va ularning ruhiy dunyosini boyitadi.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Tasviriy san'at fanining o'qitish konsepsiyasi umumiy o'rta ta'lim muassasalarida tasviriy san'at fanini o'qitilishining nazariy tizimlarini, asosiy tamoyillarini, dolzarb masalalar yechimining maqsad va vazifalarini hamda ta'lim muassasalarida mazkur fanlarni o'qitishning asosiy yo'nalishlarini belgilab beradi.

Tasviriy san'at o'quvchilarda tasviriy savodxonlikni rivojlantirishga, boshqa fanlarni (aniq va tabiiy fanlarni) o'zlashtirish jarayonida kreativ fikrlashga, dars jarayonida badiiy-estetik tafakkur va emotsional sezgirlikni o'stirish orqali ijtimoiy hayotda zarur bo'lgan bilimlarni egallashga xizmat qiladi.

O'quvchilar Tasviriy san'at darslarida borliqdagi va san'at asarlaridagi go'zalliklarni ko'ra olish, qadrlash va muhofaza qilishni o'rganib boradilar.

Tasviriy san'at fani orqali o'quvchilarni rangtasvir, grafika va haykaltaroshlik, shuningdek, amaliy, me'morchilik, miniatyura va dizayn san'atining o'ziga xos tasviriy usullaridan, ifodaviy vositalardan amaliy-ijodiy faoliyatda to'g'ri foydalana olishi nazarda tutiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. O'quv dasturi fanning xususiyati, mazmun-mohiyatidan kelib chiqib, san'atshunoslik asoslari, grafika, rangtasvir, haykaltaroshlik va kompozitsiya kabi boblar ajratildi [1].

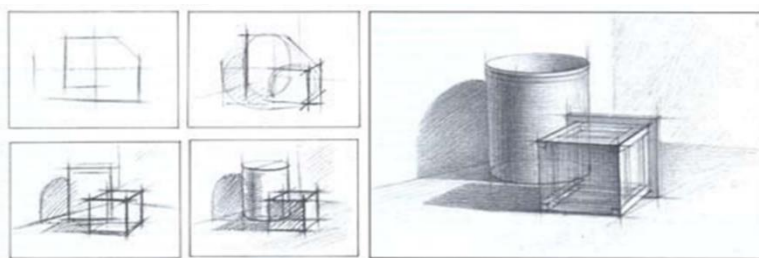
Tasviriy san'at fanining o'quv dasturida rangshunoslik nazariyasini o'rganish, kompozitsiya tuzish qonun qoidalarini o'rganish uchun natyurmortni rangtasvirida ishlash mavzulari berilgan. Dasturda quyidagilar belgilab berilgan. Rangtasvir asoslari, Rangtasvir xususiyatlari, Spektr ranglari, Turli hil rang koloritida ishlangan rangtasvir asarlarini tahlil qilish. Mavzu asosida spektr ranglarni tasvirlash. Rangtasvirida natyurmort ishlash bosqichlari. Rangtasvirida ishlash. Rangtasvirida ishlangan natyurmort asarlarini tahlil qilish. Komponovka qoidalari, chiziq va havo perespektiva qonuniyatlari asosida, natyurmort ishlash bosqichlari asosida tasvir bajarish.

Milliy idishlardan natyurmort ishlash mavzusida, Milliy idishlarning turlari, shakllari, naqsh bezaklari (paxta gulli va atlas gulli naqsh bezaklari) haqida tahlil qilish. Lagan, kosa, piyoladan tuzilgan natyurmortni qog'ozga bosqichma-bosqich to'g'ri joylashtirish, ranglar orqali yorug'-soya qonuniyatlarini to'g'ri bajarish kabi ko'nikmalarni amalga oshirish kerak bo'ladi. Buni amalga oshirish uchun 5-7-sinfda rangtasvirida naturadan rasm ishlash uchun qo'yiladigan natura buyumlari ixcham shaklli, bir tusdagi rangli bejirim buyumlar, matolar, meva va sabzavot mulyajlari bo'lishi lozim. Natyurmort sinxonada ikkita joyga qo'yilsa o'quvchilar uchun naturadan rasm ishlash qulay bo'lib, dars samaradorligi oshadi [5].

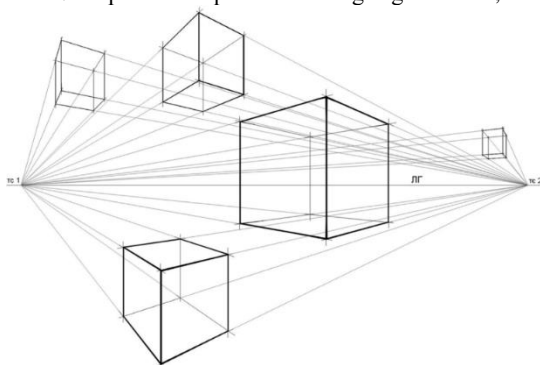
Milliy idishlardan tuzilgan mavzuli natyurmortni tuzish uchun sovuq tusdagi 2 xil mato, o'zbek xalq amaliy san'atiga oid kulolchilik buyumlaridan sopol ko'za va meva mulyaji (olma, anor, nok, bexi) bo'lishi mumkin.

Milliy idishlar ish-tirokida tuzilgan natyurmortni rangtasvirida ishlashda o'quvchilarning tayyorgarlik darajasi qanday bo'lishi kerak. Ya'ni oldingi sinflarda va o'tilgan darslarda;

1. Naturadan qalamtasvir ishlash ko'nikmasi;

2. Perspektiva haqida tushunchaga ega bo'lishi;

3. Grizaylda natyurmort kompozitsiyasini ishlagan bo'lishligi;

4. Akvarelda ishlay olish ko'nikmalai shakllangan bo'lishi;

Milliy idishlarishtirokidatuzilgan mavzuli natyurmortni o'quvchilar bilan sinchiklab o'rganib chiqiladi. Bu jarayonni savol-javob tarzida o'tkazish mumkin.

Natyurmort nechta buyumdan iborat?

Buyumlar qanday materialga ega?

Buyumlar shakli qanday geometrik shakllarga o'xshaydi?

Natyurmortdagi buyumlar bir-biriga nisbatan qanday joylashgan?

Buyumlar bir-biriga nisbatan katta kichikligi taqqoslanadi.

Natyurmortni chizish uchun qog'zimizni qalamda yengil to'rtga bo'lib olamiz, qog'oz o'rtasidan vertikal va gorizantal chiziq chizib olamiz.

Natyurmortni qalamda chizishda ham bir qancha chizish qoidalariga e'tibor qilish lozim.

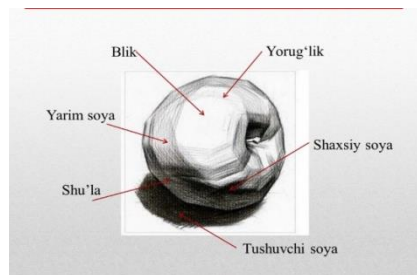
1-bosqich. Buyumlar nisbatlarini bir-biriga taqqoslagan holda yengil chiziqlarda qog'oz sathida o'rni belgilash;

2-bosqich. Buyumlar konstruktiv tuzilishii va perspektiv qisqarishini ufq chizig'iga binoan aniqlash;

3-bosqich. Buyumlar shakllarini aniqlashtirish;

4-bosqich. Soya –yorug' joylarni aniqlash;

Rangda ishlashni boshlash. Buning uchun soya –yorug' qonuniyatlari asosida ish olib boriladi. Soya –yorug' qonuniyatlari quyidagilar.

Naturadan rangtasvir ishlash uchun akvarel, mo'yqalam, palitra, suv idish bo'lishi kerak. Buning uchun tarshon qog'oz planshetga (matoviy skochda) maxkamlanadi.

Qalamda natyurmortni chizib bo'lgach qog'oz mo'yqlamda yengil namlab olinadi. Agar buyumlarda yaltiroqlik bo'lsa o'sha joy qalamda belgilab qo'yiladi va rangda ishlash jarayonida oq holda qoldiriladi. Ranglashni orqa fondan boshlanadi, kerakli rang palitrada tayyorlanadi va qog'oz sathida ohista kerakli joylarga mo'yqlamda suriladi. Shu tariqa orqa fon va buyumlar ranglab chqiladi. Ish davomida buyumlar hajmini ko'satish uchun soya-yorug' joylarga e'tibor qaratiladi. Birinchi planda turgan buyumlar yorqin va issiq ranglarda aniqroq ishlanishi, orqa fon esa sovuq ranglarda xira ishlanishi lozim. Yakuniy bosqich ishni yakunlash.

Akvarel bo'yog'ida naturadan rangtasvir ishlash jarayonida o'quvchilarga savollar;

1. Buyumlar qanday rangga ega?
2. Natyurmort foni rangi qanday?
3. Natyurmortdagi buyumlarning qaysilari issiq, qaysilari sovuq ranglardan iborat?
4. Rang perspektivasi deganda nimani tushunamiz?

Akvarelda qisqa muddatli etyudlarni bajarish. Uzoq muddatli akvarel rangtasvirini ishlashdan oldin bir nechta qisqa muddatli etyudlarni amalga oshirgan ma'qul.

Bu orqali yosh ijodkor o'z oldiga bir qancha vazifalarni maqsad qilib qo'yadi. Birinchi navbatda ular, ranglar munosabati, ranglar uyg'unligi, buyumlar hajmi va qismlarga ajratish (detalizatsiya) jarayonlari qonun-qoidalariga ega bo'lib boradilar. Bunday holatlarda ayrim yaxlit narsalargina ishlanadi, masalan; biror narsa meva yoki sabzavotni alohida ishlanishi, tabiatning bir qismi, bir nechta buyumlarning bir bo'lagini ishlash maqsadga muvofiq bo'ladi. Birinchi etyud mashqlarini ishlash vaqtida ranglar aralashmasini bosqichma-bosqich amalga oshirgan ma'qul. Bunda etyudlar och ranglar bilan boshlanib asta-sekinlik bilan to'q ranglarga o'tiladi.

Akvarel bilan ishlash jarayonida tasvirlanayotgan buyumning hajmiga, yorug' –soya tomonlariga va eng yorug'(blik) qismiga hamda ranglarning o'zaro bog'liqligiga e'tibor qaratilishi kerak bo'ladi. Rangtasvir ishlashni natyurmortdan, u orqali esa natyurmortdagi issiq- sovuq ranglar, buyumlardagi eng och va to'q tuslar, eng yorug' joy (blik), soya, yarim soya, tushuvchi soya kabi qonuniyatlarini o'zlashtiriladi. Bunday natyurmortni ishlash uchun bizga har doimgidek natyurmortning kichik ko'rinishidagi qisqa muddatli etyudlarini ishlashdan boshlaymiz. Avvalo natyurmortda qo'yilgan buyumlar soni 2 tadan 5 tagacha bo'lishi kerak. Natyurmortni iloji boricha xonaning yorug' qismiga ya'ni derazaga yaqinroq qilib joylashtirishimiz lozim. Bunda eng asosiy vazifa buyumlarni qog'oz yuziga joylashtirishdan boshlanadi. So'ngra natyurmortdagi eng och va to'q tuslarni aniqlab qog'oz yuzasini ho'llagan holda etyudni davom ettiramiz[3].

Undan keyin qog'oz yuzasiga ranglarni qo'yayotganimizda, natyurmortdagi buyumlar sirtidagi eng yorug' joyni (blik) bo'yamasdan qoldirib ketamiz. Oq rang uchun qog'ozning oqligidan foydalanamiz. Natyurmortdagi buyum va matolarning umumiy tuslarining, rangini qo'yganimizdan keyin, natyurmortdagi issiq – sovuq ranglarni yorqin, tiniq bo'yoqlar orqali qo'yilmadagi (postonovka) yorug', soya, yarim soya va tushuvchi soyalarning rangini qo'yishda davom etamiz. Ranglarimiz bir oz qurishi bilan birinchi va planlar ustida ishlashni boshlaymiz.

Bu paytda birinchi plandagi buyumlarni qismlarga ajratish (detalizatsiya) bilan birga, ikkinchi va uchinchi planlardagi buyumlarni sayqallash (lessirovka) orqali ularni birinchi plandagi buyumlardan uzoqlashtiramiz. Shu bilan qisqa muddatli etyudimizni yakunlaymiz. Qisqa muddatli etyudlar kichik o'lchamli qog'ozga akvarelda tez ishlanadi.

Xulosa va tavsiyalar. Xulosa o'rnida shun ta'kidlash mumkinki, akvarelda natyurmortni ishlash jarayonida o'quvchilar amaliy va nazariy bilimlarga ega bo'ladi. Zamonaviy metodlarni qo'llash esa nazariy bilimlarni aniqlik bilan qabul qilishga yordam beradi.

Buyumlarni taqqoslash uchun "Conffronto" metodidan foydalanish yaxshi natija beradi. "Conffronto" italyancha so'z bo'lib, "taqqoslash" degan ma'noni bildiradi. Bu metodda o'quvchi borliqdagi narsa-buyumlarni kuzatadi va ularni nimaga taqqoslash mumkinligini aytib beradi. Ko'pincha geometrik shakllarga taqqoslash mumkin. Odatda geometrik shakllar va turli chiziqlar tasvirning xomaki nusxasini chizib olish uchun qulaylik yaratadi. Misol uchun ko'zacha shakli bir nechta kesik konuslardan iborat, olma sharsimon shaklga ega.

"Darcha" usulidan foydalanish. Natyurmort kompozitsiyasini aniqlashda "vid iskatel"dan (kuzatuv darchasi) foydalanish lozim, "vid iskatel" – 15x10 sm. karton o'rtasidan 5x8 sm. li to'rt burchak o'yib darcha hosil qilinadi. Ana shu kuzatuv darchasi orqali natyurmort kuzatiladi, kompozitsion joylashuvi aniqlanadi [2].

So'ngi yillarda pedagogik faoliyatda turli axborot vositalari yordamida ta'lim jarayonini tashkil etishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Vidiotopishmoq metodida o'quvchilar har bir lavhada qanday jarayon aks etirilganini izohlaydilar va jarayonlarning mohiyatini daftarlari qayd etadilar, o'qituvchi tomonidan berilgan savollarga javob qaytaradilar. Tasviriy san'at

daralarida videotopishmoq metodini qo'llash samarali natija beradi. "Vidiotopishmoq" metodidan foydalanishda 1-3 daqiqalik akvarelda ishlash jarayoni ko'rsatilgan vidiorolikda namoyish etiladi[4]. Masalan o'qituvchi natyurmort, manzara va boshqa janrlarni ishlash jarayoni vidiosini ko'rsatadi va o'quvchilardan bu jarayonlar tasviriy san'atning qaysi janriga mansub ekanligi va ish jarayoni bosqichlari bahs munozara qilinadi.

ADABIYOTLAR

1. Tasviriy san'at va chizmachilik Milliy o'quv dasturi.T. 2017.
2. Abdirasilov S.F. "Tasviriy san'at o'qitish metodikasi". Toshkent-2012.
1. Artiqov. G'. A. Rang tasvir texnikasi vaashyolar texnologiyasi. Toshkent -2007.
3. Respublika ta'lim markazi.Tasviriy san'at. O'qituvchilar uchun metodik qo'llanma. Toshkent -2022
4. Tasviriy san'at. 6- sinf uchun darslik. O'zbekiston Respublikasi Xalq ta'limi vazirligi nashrga tavsiya etgan.Toshkent-2022.